

Esglésies romàniques montsenyenes del bisbat de Vic, una altra empremta de l'abat Oliba

Oscar Farrerons Vidal
Dr. Arquitecte.
Universitat Politècnica de Catalunya.

Introducció

El Montseny ha estat un massís poblat des de temps immemorial, en el període ibèric es comencen a ocupar els turons, mentre que en l'època romana el poblament s'estabilitza al voltant de la Via Ausa i la Via Augusta. Però és a l'Edat Mitjana quan es generalitzen els establiments interiors al Montseny i s'intensifica l'explotació dels recursos naturals. Al segle X s'inicia una expansió demogràfica propiciada pel desenvolupament de la producció agrícola i que l'abat Oliba aconseguirà consolidar amb els decrets de Pau i Treva per evitar situacions de rapinya i espoli. És just a les darreries del segle X que s'inicia una gran construcció d'esglésies repartides per tot el territori montsenyenc, fixant aquesta població que s'ha llençat a la colonització del massís. La característica principal d'aquestes esglésies és la solidesa que les ha permès arribar fins als nostres temps. El període romànic és pot definir des de finals del segle X fins a inicis del XIII, de manera que sota aquesta denominació podem trobar edificis de característiques diferents. L'abat Oliba propiciarà una gran tasca de reconstrucció a Catalunya, restaurant Manresa i Cardona (després de la destrucció del 1003 per Abd-al-Malik), construint la nova catedral de Sant Pere de Vic i fundant Montserrat. No gens menys important és la construcció de petites esglésies romàniques per tota la seu del bisbat, en importància al Montseny nord.

Les esglésies romàniques del bisbat de Vic al Montseny

L'abat Oliba (nascut al Conflent l'any 971) va ser nomenat bisbe de Vic l'any 1018, en l'inici de l'expansió del romànic al Montseny. Oliba va ser una de les figures amb més influència i rellevància del seu temps, en la gestació de la cultura catalana, i fou un dels impulsors de les esglésies romàniques en tot el bisbat, en especial al Montseny.

L'art romànic del Montseny posseeix trets comuns que es solen repetir (orientació a l'est de l'absis, l'accés amb porta de mig arc per migdia...) Això és més o menys visible en funció que l'església hagi mantingut l'estat actual o s'hagi reconstruït seguint els estils de l'època. Però hi ha una característica que no s'ha perdut mai, un qualitat única que li dona continuïtat fins als nostres dies. L'element que caracteritza la construcció romànica al Montseny és la implantació al lloc. Cap de les esglésies romàniques del bisbat al Montseny estan emplaçades de manera atzarosa, com no podia ser de cap altre manera, quan el fet de bastir l'església suposava la "conquesta" del terreny. Totes elles tenen una situació especial al lloc, ja sigui perquè estan en el punt culminat d'un turó que els permet controlar l'entorn, o el lloc de trobada del masos del poble. La seva situació ha fet que avui el paisatge sigui irrecognoscible sense elles. Els mestres d'obra que les van aixecar sabien que la relació de l'obra arquitectònica amb l'entorn és fonamental.

Oliba mor el 30 d'octubre del 1046 a Sant Miquel de Cuixà a la seva comarca natalícia del Conflent, deixant en herència una empremta inesborrable arreu de Catalunya, i nou esglésies romàniques a l'arxiprestat de Guillerics-Congost del bisbat de Vic al Montseny septentrional.

Sant Martí del Brull

Es col·loca en una posició privilegiada de la carretera de coll Formic a Seva, al peu del puig on es troben les ruïnes del castell del Brull. Els vescomtes d'Osona i Cardona tenien l'advocació de Santa Maria al castell abans de la construcció de l'església de Sant Martí. Sant Martí és una església de nau única amb absis semicircular a llevant i coberta de teula àrab a dues vessants. L'absis és cobert amb volta de quart d'esfera, la volta de canó té llunetes i està reforçada amb arcs torals. La porta principal actual és a ponent. L'església ha sofert el pas del temps, incorporant diferents estils arquitectònics, però conservant encara vestigis de l'època romànica, com l'entrada original a migdia i l'orientació de l'absis a l'est. Els canvis soferts al llarg dels temps, i els seus murs originals romànics repujats, li donen un aspecte propi del segle XVIII. L'església de Sant Martí fou es troba documentada ja al 1029, va ser consagrada entre els anys 1048 i 1060 pel bisbe Guillem de Balsareny. El 1062 va ser dotada amb delmes pel vescomte Ramon Folc I i la seva muller Ermesenda.

Foto 1. Façana sud de Sant Martí del Brull (foto Farrerons).

Sant Jaume de Viladriver

Parròquia que aglutina el nucli de població dispersa de l'oest del terme municipal del Brull. Es tracta d'un territori pla, amb predomini de l'agricultura i on l'església sembla posada al millor lloc per presidir els camps, tant ara com fa mil anys. Amb una nau i arcs torals, amb absis a la capçalera i un campanar de planta quadrada a ponent. La porta original romànica era a migdia, i encara avui es conserva malgrat l'accés principal situat a ponent. El campanar de tres pisos d'alçada descansa sobre la volta a l'extrem oest de la nau. Al mur de ponent es pot veure la porta oberta al segle XVII i una finestra en forma de creu. L'absis, reconstruït al segle XX amb tècnica i rigor estètic, presenta dents de serra i arcuacions llombardes perfectament imitades. La primera notícia documental del temple data del 1029. Originàriament de propietat privada, al 1372 va ser venuda al canonge vigatà Pere Berenguer. El 1685 va ser renovada per complet la volta i el 1689 es va construir una capella a tramuntana.

Sant Cristòfol de la Castanya

Situada al vessant solei del Brull, organitzant el veïnat de la Castanya, entre camps de pastura i murs de pedra seca. El conjunt de bancals queda ordenat entre Sant Cristòfol a llevant i el Castanyer del Boscàs a ponent. Església romànica de petites dimensions que forma un conjunt harmònic amb la sagristia que li fou adossada. És una construcció d'una sola nau amb tres arcs torals, coberta amb volta d'aresta. Ha desaparegut l'absis antic, substituït per una construcció trapezoïdal. Al fons de l'església hi ha un pou al costat de la pica baptismal. El mur de tramuntana és el més ben conservat. S'accedeix a l'interior de l'església per la porta original romànica coberta per un arc de mig punt. El campanar, del que destaca la seva finestra geminada, va ser adossat al segle XII a l'església. Es tenen notícies documentals d'aquesta església des de 1025, tot i que va ser consagrada el 1082 pel bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà. Al seu interior es conservava un retaule fet expressament pel pintor Bertran Badia, que va ser posteriorment substituït per un altre de barroc.

Sant Martí de Viladrau

Sobre un turó de 840 metres d'altitud, l'església de Sant Martí s'erigí contemplant el Matagalls i tenint la riera Major als peus. A partir del segle XIV la població de Viladrau comença a créixer al voltant de la sagrera i constituirà l'actual poble. Queden poques evidències romàniques, però en canvi, la seva posició singular continua sent cabdal al poble. De l'original església romànica sols en resta dues arcades de mig punt i pilars dobles i capitells amb decoració típica del romànic, de trenes i mitges esferes. La primitiva església sols tenia nau central, posteriorment s'hi afegiren les capelles de la Mare de Deu i Sant Joan, fins que en reformes posteriors s'unificaren els espais per donar l'actual aparença d'església de tres naus. Apareix documentada per primer cop l'any 908, en un document en que Argila i Elisia compren unes terres de regadiu a la parròquia de Sant Martí. El topònim Viladrau serà posterior i no apareix fins 1042, amb un acta notarial amb el nom *de Sant Martí de Vilaredral*. La parròquia de Sant Martí de Viladrau formava part del domini del Castell de Taradell.

Foto 2. L'únic que resta de l'original església romànica de Sant Martí de Viladrau (foto Farrerons).

Sant Miquel d'Espinzella

Església situada al conjunt fortificat d'Espinzella, en un petit turó dominant la vall que va de Viladrau a Seva. El conjunt mostra una potent integració amb el paisatge. El període romànic correspon a la capella dedicada a Sant Miquel i a les muralles. A la zona sud si enclavà la porta principal fortificada que donava pas al pati interior del recinte. Aquests murs s'estenen cap a l'est coincidint amb l'absis de la capella, que podria haver estat una antiga torre de defensa. És l'única església del Montseny que manté una cripta dempeus, tot i que no se li coneixen funcions religioses, sinó que fou usada com a presó, amagatall i inclús com a cort per al bestiar. La trobem documentada a partir de 1181. El casal d'Espinzella és un conjunt de construccions aixecades en tres èpoques ben diferenciades, si bé totes elles estan inscrites dins de les muralles perimetrals. La primera fase correspon a l'època romànica, la segona a la gòtica i la tercera a la moderna.

Sant Marçal del Montseny

Antic monestir entre Matagalls i les Agudes, que tot i pertànyer al terme municipal del Montseny, la relació amb Viladrau sempre ha estat important. L'església està conformada per una nau única amb volta de canó i doble accés. Pel migdia entraven els monjos (avui porta tapiada) i pel frontal hi accedien feligresos, sota el doble campanar d'espada. Les successives restauracions portades a terme no han malmès l'estil original romànic. Sant Marçal va construir-se amb pedra de carreus irregulars i amb una gran diversitat de mides, no té ni cornises ni arcuacions perquè, malgrat la seva voluntat d'esdevenir abadia, sempre va ser una comunitat pobre. Surt esmentat per primera vegada l'any 1053, vinculat al castell de les Agudes, tot i que no és fins 1066 que és consagrada l'església i passa a ser abadia. A finals del segle XI Sant Marçal havia perdut l'empenta inicial i la categoria d'abadia per convertir-se en simple priorat. Al segle XIV entra en declivi, fins la desamortització de 1837, en que va considerar el monestir una simple finca agrària.

Santa Maria de Seva

És origen del traçat medieval del poble, ja que al segle XIV la primitiva sagrera es va fortificar. El campanar és el veritable pal de paller que ordena el centre de Seva, no sols el medieval, sinó que el modern nucli urbà es reconeix sempre lligat a la seva majestuosa silueta. És un campanar de base quadrada de 6m. i una alçada de sis nivells, que concentra la poca decoració que té a les obertures. Es va conservar per disposició expressa del bisbe Veyan de l'any 1786, reconeixent aquest valor singular com a far de la petita plana que rebia el nom de territori Sevedano. La primera data històrica de Santa Maria apareix en un document de compra de vinyes l'any 952. El que resta de l'antic temple romànic és la façana i l'inici del presbiteri. L'original església romànica es va modificar per convertir-la en un temple de planta de creu llatina, tot i que al mur sud encara es conserva un fris d'arcuacions cegues. Al segle XVII malauradament fou suprimit l'absis i es va sobrealçar el temple. L'interior es troba totalment renovat, sense mantenir cap origen romànic. L'any 1915 es va fer la portalada neoromànica.

Sant Vicenç d'Espinelves

L'església és un mirador privilegiat de les Agudes, però a la vegada la seva situació enclavada sobre un petit promontori de la resta del poble, converteixen el campanar amb un element singular cabdal per entendre la vila, de silueta inconfusible. El portal primitiu a migdia es conserva en part a l'interior i en part traslladat a la nau afegida al segle XII. L'actual portal presenta un àbac treballat, dos

capitells amb figura humana i fulles. Destaca el seu magnífic campanar de tres pisos de planta quadrada, amb finestres bessones i capitells trapezoïdals. Trobem arcuacions llombardes als dos absis i als dos primers pisos del campanar. La primera notícia històrica sobre Espinelves és de l'any 943, època en què hi havia la primitiva església romànica dedicada a Sant Vicenç. L'actual església fou consagrada al 1187, moment en que es va construir la nova nau adossada al costat de migdia. Aquest fet ha donat lloc a la característica imatge de Sant Vicenç d'Espinelves, amb dues naus romàniques amb els seus respectius absis enfinestrats orientats a llevant.

Foto 3. El campanar i l'entrada de Sant Vicenç d'Espinelves (foto Farrerons).

Sant Cristòfol de Cerdans

Tot i pertànyer al municipi d'Arbúcies és part del bisbat de Vic i no pas del de Girona. L'església històricament ha estat el nucli aglutinador del veïnat de masos dispersos de Cerdans, en una posició topogràfica singular i preminent. Tot i les modificacions posteriors, encara podem gaudir de la façana d'origen romànic, amb detalls d'arcs llombards i el seu accés amb arc de mig punt pel costat de migdia. L'absis, com correspon a una església romànica, és orientat a llevant, però no es pot visualitzar perquè queda annexat a la rectoria. L'església es bastí vers el 1153, mentre que el primer document testimonial data de 1181. A l'original temple romànic se li afegí més tard dues capelles per donar forma de creuer, amb un acabat d'obra molt més pobre, i un campanar de torre. Al 1319 la parròquia fou cedida amb tota la demarcació i drets al monestir de Sant Llorenç del Munt. Durant el segle XIV fou regida per un canonge d'aquest monestir, i al segle XV fou confiada a rectors d'Espinelves.

Foto 4. Vista de Sant Cristòfol de Cerdans des del camí que porta al Corral del Mataró (foto Farrerons).

Conclusions

Les esglésies romàniques del bisbat de Vic al Montseny són senzilles i humils, però tenen una implantació al lloc que les fa úniques, irrepetibles, necessàries per entendre el paisatge. Ja sigui perquè han aglutinat la vida rural del masos de la parròquia, o perquè la seva sagrera ha estat el rovell d'ou que ha permès néixer els pobles actuals, o perquè suposaven un punt de domini del territori circumdant. Sigui quina sigui la raó, totes aquestes esglésies es caracteritzen primerament per aquesta connexió al terreny de manera inexcusable.

A més d'aquesta connexió al terreny, les esglésies en general mantenen els trets comuns del romànic, com la orientació a l'est de l'absis, l'accés pel costat de migdia, i les petites i senzilles decoracions romàniques. Tot i això, a pesar de ser fàcilment recognoscibles i pertanyents a la mateixa família arquitectònica, cada una d'elles té una personalitat pròpia i intransferible.

L'expansió del romànic a inicis de segle X pel vessant vigatà del Montseny es deuen a varis factors, un dels més importants és l'obra de l'abat Oliba, que ja des d'abans de ser nomenat bisbe de Vic dedica molt dels seus esforços a defensar els béns i drets de les esglésies. La seva ingent obra es troba a Santa Maria de Ripoll, Sant Miquel de Cuixà, Sant Martí del Canigó, Vic, Manera i Cardona, però també a les modestes esglésies romàniques del Montseny septentrional.

Bibliografia

- ASENSI, Rosa M.; PLADEVALL, Antoni. Guies comarcals. Catalunya romànica 2. Osona. Editorial Pòrtic: 1999.
- BALLO, Ricard; TAÑÁ, Montserrat. Catalunya Medieval. Església de Sant Cristòfol de Cerdans. <<https://www.catalunymedieval.es/esglesia-de-sant-cristofol-de-cerdans-arbucies-selva/>> 2018. (consulta: gener 2019).
- BISBAT DE VIC. Arxiprestat de Guillerics - Congost. Vic: 2018. <<http://www.bisbatvic.com/guillerics.htm>> (consulta: juny 2018).
- CAMPAÑÀ, Joan. "Guerau de Llost: Sant Marçal i la Peña Soler". Monografies del Montseny. (Viladrau), núm. 4 (1989). p.11-38.
- CEDIP. Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni. Pobles de Catalunya. <<http://www.poblesdecatalunya.cat/>> 2018. (consulta: juny 2018)
- DIPUTACIO DE BARCELONA. Mapes de patrimoni cultural. 2018 <<http://patrimonicultural.diba.cat>> 2018. (consulta: juny 2018)
- FARRERONS, Oscar; PAGESPETIT, Lluís. El Montseny. 51 passejades per descobrir. 1a ed. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2016 (Llibres de Muntanya, 44).
- FARRERONS, Oscar. La importància de l'emplaçament a les esglésies romàniques montsenyenes del bisbat de Vic. La Sitja del Llop-Revista del Montseny nº 45. 2018.
- FARRERONS, Oscar. Esglésies romàniques del Montseny. Butlletí del Tagamanent, 88. 2018.
- FELIU, Margarida; LÓPEZ, Ignasi; LÓPEZ, Xavier; PAGESPETIT, Lluís (1993). Quaderns de la Revista de Girona. Viladrau: Diputació de Girona, Caixa de Girona.
- GAVÍN, Josep M. "Osona". Col. Inventari d'esglésies, 15. Arxiu Gavín: 1984.
- MESTRE, Jesús; ADELL, Joan A. La Catalunya central. Viatge al romànic català/7. 2002. RACC - 62.
- MUSEU EPISCOPAL DE VIC. 2018. <<https://www.museuepiscopalvic.com/es>> (consulta: juny 2018)
- ORRIOLS, Gil [et al.] «Sant Jaume de Viladrover». A: Catalunya romànica II, Osona I. Fundació Enciclopèdia Catalana: 1984.
- PAGÈS, Mariano. Imatges del romànic del Montseny. Editat i maquetat per l'autor: 2018.
- PARROQUIA DE SANT MARTI DE VILADRAU. Viladrau: 2018. <<https://parroquiadeviladrau.wordpress.com/>> (consulta: juny 2018).
- PAT.MAP. GENERALITAT DE CATALUNYA. Església de Sant Cristòfol de Cerdans. <http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTO_NIC_26650> 2018. (consulta: juny 2018).
- PATRIMONI. GENERALITAT DE CATALUNYA. Barcelona: 2018. <<http://invarquit.cultura.gencat.cat>> (consulta: desembre 2018).
- PLADEVALL, Antoni (1989). "El monestir de Sant Marçal del Montseny". Monografies del Montseny, (Viladrau), núm. 4. (1989). p. 11-38.
- PLADEVALL, Antoni. Seva, poble de la plana de Vic portal del Montseny. Diputació de Barcelona: Diputació de Barcelona: 2001.
- SARRI, Jordi [et al.] «Sant Cristòfol de la Castanya». A: Catalunya romànica II, Osona I. Fundació Enciclopèdia Catalana: 1984.
- TOLOSA, Ferran. Viladrau. Un munt de noms i imatges. Palma de Mallorca: Taller Gràfic Ramon: 2005.